

egymást követő képek mutatják a védtelen erény küzdelmét a bűn ellenében, s a szegény Lázár szenvedései csak a siron túl nyerneek elégtételt. Erre emlékeztet bennünket Vorauf Sennon mémoires-ja, aki sorozatos képekben idézi fel előző életének Dronte Menyhért testében végigélt szenvedéseit. Az emlékezés képessége lelkének e szenvedések árán megtisztult tudatából folyik, s e kivételes tökélyvel együtt jár az is, hogy magasabb spirituális erővel rendelkezik. Míg azonban idejutott, egy fantasztikus sors összes elképzelhető kínján, borzalmán és próbatételén kellett átvergődnie, s ez az út, mely egyértelmű a bűnös léleknek a tisztító-tűzön való keresztüljutásával, a romantikus képzelet népesítette éjtszakának kísértetes villódzásai és a naturalista meglátásban rajzolt vásári gomolygás szennye közepett vonul végig a regény lapjain. És mégis, a hihetetlen eseményeknek a rothadás színeivel festett árja, mely vadul ragadja magát szomorú hősünket, itt-ott a vallásregék megnyugtató, szelid tanításává tisztul, ha a vérhullajtó hajsza egy-egy megállójánál a homály csöndjéből hősünk elé bukkan egy ismerős, biztató arc: emberi lénye jobb részének kivetítődése, mely bátorítón sűgja a megtörtnek: „Minden csak igazulásodra szolgált.”

A jó és a rossz misztikus megszemélyesítései küzdenek itt egymással s harcuknak felszaggatott csatateret az emberi lélek. Néha a béke nosztalgiája sír föl e lapokról s a szegény Dronte az igazság és szeretet vágyának elfogódásában szimbólummá növekedve lép a francia forradalom vérpadjára, hogy elfolyó vérével válságának utolsó garasát is lefizesse. Mert — ez a filozófiája a könyvnek — mindenkinek önmagát kell megváltania. A tétel, a lélekvándorlás és az önnön erőfeszítéseinken nyugvó lelki tökéletesedés eszméivel együtt, a buddhizmusból került a regénybe (a török származtatás hamis!) s az európai közlélek meghasonlottságán akar segíteni. Válságokba bukott korunknak új hiteket kereső megnyilatkozását láthatjuk a theozófiai és spiritisztia miszticizmus Európa szerte újraleledt mozgalmában s ne bánjuk, hogy a nyugat emberének

vérveritokes, lázalmoktól gyötört homlokát kelet szelid természetből cseletének megértetésével igyekeznek megpihentetni.

Busson regénye művészi erővel fejezi ki a nyugati demokráciák XVIII. századi vajúdasainak füledt levegőjét, melyen egy idegen s még ma sem megközelített fényforrás bágyadt sugara suhan át. S e művészi ábrázolás élvezetében ne bántson bennünket az, hogy az öregebb Dumas képzeletét megszegyénítő kalandokból kell levonnunk egy olyan valláserkölcsöt és életfelfogást, mely kissé távol esett ugyan a kereszténységtől, de melyről nyugodtan elmondhatjuk azt, amit a buddhista eredetű Barlámlenda középkori szerzetes másolója írt társai számára, így szólva: Szeretettel olvassátok, mert igen szép.

Tóth Béla.

A „Magyar Írás” könyvei. (Raith Tivadar: Szerelem, Harc, Hit; Küzdelem, Halál, Isten; Ölelés keresztje. — Tamás Aladár: Boldog Híradás. — Komor András: Imádság Tavasz Napsütésben. — Kail Irma: Jaj a könnyezőnek. — Rainer Maria Rilke: Ének Rilke Kristóf kornét szerelméről és haláláról. Raith Tivadar fordítása.) Hét feltűnően finom és ízléses kiállítású kötet. Valamennyi a *Magyar Írás* c. folyóirat kiadása, mely magát „a hitteljes művészetért, tiszta emberi célokért harcoló művészek lapjára”-nak vallja, s ezidőszent harmadik évfolyamában jár. A „hiteljes művészet” programjában nem nehéz ráismernünk az expresszionizmus hitvallására. Előrelátható volt, hogy a naturalista-impressionista irányból sarjadó futurista hang után, mely nálunk a később *Má-vá* lett *Tett* c. lapban jelentkezett, majd bécsi továbbfejlődésében szerencsésen elérkezett a dadaizmus anarchiájába: rövidesen jelentkez a magyar expresszionista törekvés is. Tudtukkal a *Magyar Írás*on kívül már egy másik magyar folyóirat is küzd e lobogó alatt, s a legközelebbi multban egy Hasenclever-drámával színpadi kóstolót is kaptunk ez irány művészi felfogásából. Maga a *Magyar Írás* címlapján nem hírleli az expresszionizmust, de füzeteit lapozgatva lépten-nyomon találkozunk a

„lelketsugárzó, expresszív, világ-
nézletes művészet“ sürgetésével.
Szerkesztője, Raith Tivadar — aki
az itt ismertetett könyvek négyé-
nek is szerzője — egy elvbarátaitól
rendezett irodalmi este beköszöntő-
jében így jelölte meg törekvéseik
célját: „A cél az eleven közösség
lelkének kivetítése s nem a megje-
lenítés formája.“ Ez tehát nyílt ál-
lásfoglalás a forma öncélúsága, a
l'art pour l'art ellen. Szerinte ed-
dig „a forma öldöste a lelket“. „Egy
hittelen kultúra minden tragiku-
mát hordozta ifjúságunk. Szemün-
ket a formák csillogása kápráz-
tatta, fűrödtünk rímek és ritmusok
csengésében, de hitet, a világ dol-
gainak egységbenlátását hiába ke-
restük.“ „Becstelen és hitvány az a
művészet, amely nem a Minden-
Ember hitének lobogóját hordja.“

Ebben a pár mondatban megta-
lálhatók az expresszionista kánon
fő pontjai: az egyénin felülemel-
kedő kollektív érzések kultusza, a
szuggesztív érzéselemek kiemelése a
merőben asszociatív formái elemek
szövedékéből és mindenk fölött: új
ethikai alap keresése a csupa esz-
thétikumba fült művészet számára.

Ez a program látnivalóan ro-
konszenves és a mi napjainkban kü-
lönösen időszerű is. Hívói maguk is
összefüggést látnak a maguk kré-
dója meg az európai nagy összeom-
lás között; a racionális világszem-
lélet óriási esődje mindig magában
hordozza a lelkiség kultuszának új
csiráját. Az expresszionizmus is a
nagy romhalmazon véli legalkal-
masabbnak kitűzni „a lázadó hit
szentelt lobogóját“ az „egocen-
trikusság“ amúgy is megingott bál-
ványának ledöntésére.

S ez a „lázadó“ hit csak annyiban
forradalmi, amennyiben útjában a
művészeti önzés eltakarításra váró
törmelékeit találja; egyebekben hí-
vőbb, egészebb múltidők hagyomá-
nyaihoz szeretné kapcsolni törekvé-
seit, és szívesen keres magának
ősöket akár a népek naivabb kez-
dőkörében, akár a közelebbi mul-
tak egy kozmikus felfogású és
szemléletű művészeiben. „A jövő
művészete nem ma kezdődik — írja
lapjuk egyik munkatársa —, hanem
a múltba kapcsolódik, amelyre
ugyan nincs oka büszkének lenni,
de amelyet nincs oka megtagadni.“

Valóban: a magyar expresszio-
nistáknak nincs okuk megtagadni
— mondjuk — Vajda Pétert, aki-
nek kozmikussága igazán szembe-
tűnő, s akinek akkora hatása volt
Petőfi fejlődésének egyik szakára
is mind világszemlélet dolgában,
mind pedig forma (helyesebben:
forma-szétfőrés) tekintetében.

A mi expresszionistáink azonban
maguk is némi homályban vannak
szellemi atyafiságuk felől. Forma-
lenezésükben egy kicsit rokonuk-
nak éreznek mindenkit, aki szabad
verset ír, és pl. lapjukban — talán
szimultánista vonásai miatt — Guil-
laume Apollinaire-ből is fordítá-
nak, holott ez minden inkább, mint
expresszionista.

Az is bizonyos, hogy bármily ma-
gasztos valamely program: már
maga programmvolta is veszedel-
meket rejt magában híveire. Any-
nyit elismerhetünk, hogy korunk a
hit szavát várja és az emberi közös-
ség nagylendületű éreztetését, ám
ebből csak az következik, hogy ma
figyelőbb fülekre és szívekre szá-
míthat, akiben valóban meg is van
az ezek éreztetéséhez szükséges
igazi nagy lendület. Ezt a lendüle-
tet azonban akár erőltetni, akár el-
tanulni éppoly kevéssé lehet, mint
teszem a l'art pour l'art legraffi-
náltabb eszthétikumait. Nincs a
földkerekségnek igazán nagy költ-
tője, aki expresszionista ne lett
volna abban az értelemben, hogy
azt fejezte ki, vagy abból valamit,
ami minden ember (vagy Raith-ék
szerint: Minden-Ember) lelkében
eleven. Mert minden valódi költé-
szet — hogy én is expresszionistául
fejezzem ki magam — a mérhetet-
len teljességű élet felé tár ablakot,
minden szavával; s ezt bizony akár
a legkötöttébb formában is megte-
heti, és meg is teszi, valahányszor
igazi művész alkot ilyen formában.
Így nézve a dolgot, kissé erőltetett-
nek érezzük Raithnak azt a megál-
lapítását, hogy az ő művészetükkel
„a forma uralmát felváltja a lélek
uralma“. Forma meg lélek ennyire
nem ellenlábasai egymásnak, s
valójában a lelket is csak formában
közölheti a művészet. S ha az ex-
presszionista költő több lelket akar
közölni a multak költőinél, ez csak
annyit jelent, hogy nagyobb költő
akár lenni amazoknál, s ezt — már
Babits megmondta — mégsem le-

het program szerint megvalósítani.

A programmal jár együtt — mint a *Magyar Írás* füzeteli mutatják — a kritikai mérték egyoldalúsága is. A legtisztelendőbb irány is multhatatlanul beleesik ebbe a látási hibába. Kazinczyék korában sem volt ez különben, és éppen a széphalmi mesterről írta Péterfy Jenő szinte örökérvényű formulázással, hogy: többre becsülte az irányt a múltén és a párthűséget a tehetségénél.

A *Magyar Írás* írói köre is láthatóan iparkodik a programhoz hozzáhangolni a maga instrumentumait.

Az egész körből leginkább *Raith* Tivadar emelkedik ki, művészi természetének tagadhatatlan frissességével, kifejezésbeli erejével, és főként a belső forma, a művészi kompozíció iránt való határozott érzékével. Kivált ez utóbbival tudja sokszor külső formai támasztékok nélkül is művészi bevezettség hatását tenni. Bár a kötött formákkal szemben nem is foglal el olyan intranzigens álláspontot, mint munkatársai. Verseskönyvében igen zárt formák is akadnak, még ottava rima is, két prózai kötetében pedig nem egyszer csupán az egyvégbeírással tünteti el a legpatogóbb versritmust. Verseskönyvében van egy Tavasz Szél c. költemény. Ennek lebegő ritmusa igen jól vág a fiatalosan üde mondanivalóhoz. De akad egy Tavasz Szél c. kompozíció az egyik prózai könyvben is. Ennek sok az olyan mondata, amelyet fülünk pontosan a hasonló című vers ritmusára fejthet szét. Íme a vers egy-két sora:

Megjöttél, ihaj, Tavasz Szél,
Lelkemnek kedve, lombhulló őszben.
Megjöttél lelkem, Tavasz Szél,
Virághulláskor, gyümölcsös őszben.

A prózában meg ilyen mondatok találhatók: „Barna fák törzse gyenge csírákat harsant a légbe. A déli égen hosszú rajokban madarak szállnak“... stb. Ez bizony önként vállalt formai megkötöttség, mely szárnyat kíván adni (és ad is) a mondanivalónak. Vagy ideírok a *Legyőzöttek Éneke* című, szintén költői prózából egy mondatnyit *Raith* szerint: „Szaggatott, nyűtt

ruhával, hamvában szép jövőnknek, ülünk mi csüggedetten, s ének nem kél a szánkon.“ És most ugyanebből egy másik helyet megpróbálók kurta sorokra törni, így :

De ébredéskor, ó jaj,
Ha karjaink lehullnak,
Ismét a Gond kúszik fel
A fénylő Nap helyére.

S szívünknek énekében
Vert sergek kürtje búsong.

Ki ne ismerne rá ebben az anakreoni vers ütemére?

Raith szereti a többszereles (szimfoniaszerű) kompozíciókat s ilyenek iránt van is érzéke. A Hajsztóltság Éposza c. írásában nemcsak erő van és a háború borzalmihoz jól vágó — mondhatnám — táviratstilusnak sokszor igazán művészi kezelése, hanem kompozícióbéli fejlesztés és erős vonalvezetés is. Hat lapnyi infernalis részletrajzot egyre fokozódó szuggesztivitással tud felsorakoztatni az első mondatától — „Szeretettel tárom ki felétek karomat, Társaim, kínlódó, tépettruhájú társaim a véres földön“, — az utolsóig: „És fenn az égen ragyogó kék palástjába bujva részvéttlen örömmel sugárik a Nap.“

Erotikájában is van valami meg-nemesítő vonás: a nőt a mámor szédületében sem nézi pusztán csökevénynek: a test lábából is kihallja „Az örök Törvény Éneke“, — s ily című prózai költeményében az anyaság tragikus méltóságát gazdag és új színezéssel magasztosítja fel.

Legkésebb műve kétségtelenül a Csúcs Felé c. rövid prózai költemény. Ebben van valami az oktatómese gazdaságos komponálásából, és etikai emelkedettségéből is.

A távoleső dolgokat kapcsolató és efféle kapcsolatot sokszor bizony erőltető szimultánista törekvéséből fakadnak *Raith*nak némely kisiklásai is. Egy szalmakalapos női arc rajzában, ez arc mosolyának sírásba-fordultát festve, hirtelenül közbeveti: „Eszembe jut az öreg Bence szolga, ki az ősz Toldinak a sírgödkrét assa.“ — A szimultánista látásnak ez már csak török-zakad hajszolása, — majdnem paródiája.

Tamás Aladár Boldog Híradata tizenhét szabadverset foglal ma-

gába. Rím, ritmikai kötöttség nála még véletlenül sem akad. Ebben Raithnál sokkal hajthatatlanabb; pápából pápánál. Mondanivalójában is sokkal buzgóbban illegeti magát az expresszionizmus program-tételeihez. „Fekete rózsákat sírt a szégyenség” kezdetű versében (versei mind címtelenek) így beszél: „...templomok hamvadtak és templomok épültek új próféták lelkében. Valaki boldog kürtök zengését csattogtatta az időbe.” Nyilván ilyen boldog kürtöket zengető új próféta színében látja legörömbösebb önmagát. Hanem ez a folytonos evangélium-híreles költoileg egyrészt igen egyhangú, másrészt könnyen átsap a — nem mondhatok egyebet — fixa idea hangnemébe. „Fejemben összegombolyított napsugarakkal s a szeretet égővörös tüzeivel tárulkozom felétek Testvéreim!” Ez nem az a hang, melyen az „új próféták” embertársaik lelkébe juthatnak. Jézus egyszerűbben beszélt, pedig rajta „a világ dolgainak segítségbenlátása” tekintetében egyetlen expresszionista költő sem tehet túl. Az „összegombolyított napsugarak” nál a temperamentumosabb embertársak hamarosan — elmeorvosért szalajtanának.

Tamás Aladárnak főgyengéje a teljes plasztikatlanság és a kifejezéseinek egyetemlegessége kedvéért elkövetett folytonos, fárasztó képzelet. Mosolyával kínozza a lány, — írja egyik versében; és „kések énekében elémnevete az okosságát.” — Arany Jánossal bizvást azt kérhetjük: „Van-e szép, vagy kép, vagy értelem ebben?”

Pedig a kínzó, öldöklő női mosoly költői megérzékítését meg tudom mutatni Tamás Aladárnak, — újabb, de nem is kisebb poétában — Berzsenyi Dánielnél. Ez a kép — lényegében — szinte ikerpárja az övének:

Szívégető szemeiddel
Belém ezer tört nevensz.

Berzsenyi itt a kép merészségében elmegy addig, ameddig csak azt a kép tisztasága megengedi. Tamás Aladár éneklő kései csak zavart teremtene, a képből képtelenséget.

Komor András is prózaverset ír, Tamásénál tisztultabb érzésanyag-

ból és egyszerűbb hangon. Rokonszenvesebb, mert nem komplikálja annyira a mondanivalóját. Viszont nem kevésbé monoton amannál, és szerkesztése talán még szervetlenebb. Hosszú „zsoltár”-ait szinte bármelyik soruknál be lehetne fejteni. Ő is erősen programos expresszionista. „Most tavaszt mondok és hitet és örömet, soha mást!” — vallja már első versében, és ez a „soha mást!” bizony annyi kizárólagosságot jelent, amennyi a költészetben — egy tizenhét verset felölelő kötetben is — némi unalomhoz vezet. Látásában van valami pantheisztikus vonás, és ez kivált természetszemléletében — mely legszívesebben bukolikus képekkel játszik — néha friss szépségeket csilant meg. Itt olykor eltalálja az egyszerűség tiszta hangját. Sokkal jobban belezavarodik a kifejezésbe, amikor a maga lélekállapotát akarja szókban „kivetíteni”; akárhányszor a bombasztig csigázza fel a szavát: „sziklává mered sóhajom nem görgethetem fel roskadt vállaimmal.” Hogy megint expresszionista szóval mondjam: mennyivel *életesebb* ennél Bukolika c. versének következő képe:

Nézz szerte! Messze az elszórt
[tanyai házak
mintha nem bírnák tovább a nap
[tűzét,
árnyékba húzódtak. Az eresz alján
[hűsöl az otthoni cselédség
megizzadt arccal s a lehúnyt
[szemekre
félórás álmat legyez a bőlombú
[juhar.

Efféle helyei — a kifejezés bizonyos füledt tömörségével — néha valóban megközelítik az expresszionizmus fő-fő eszményét: a szuggesztivitást.

Kail Irma, a könyvsorozat egyetlen hölgy-szerzője, mintha csak véletlenül sodródott volna e társaságba. Azon kívül, hogy két-három versében az Örömet és Egészséget dicsőíti még a szenvedésben is („míg asszony él, a könny szent mindörökre”); könyvében „az individuális művészet csengő-bongó muzsikáját” találjuk, annak sokszor útszéli, néha egyenesen lomtárból szedett kellékeivel együtt. Csupa rímes és strófás verset ír, határozott

rímelő mohósággal és hivalkodó alliterációkkal. „Bizarr mesevár most a városháza, Fény fűrösztí fantasztikus falát. Nyáresti csönd. Valaki Grieget játssza: Epedón, lágyan a Solvejg dalát.“ Az ilyenekben a zsúr-versek szintáján mozog. Szerelmes verseiben pedig éppen a „merész“ érzékiesség hat legbanálisabban. Hiszen Erdős Renée régebbi írásai óta ez a hang annyira megszokottá vált, hogy csak némely nőíróink tartják bámulatos következetességgel még egyre — bátor újításnak. S e hang szomszédságában — mint Kail Irmánál is — rendszerint megszólal az asszonyi alázat szirupos áradása is:

És mégis eljött
a lelkem párja,
csillogó, fényes
szűz asszonyalmok
fölként Királya.

—————
Ezer év óta
jöttére vártam,
száz életem át
csak őt szerettem,
csak őt imádtam!

Mindez únos-úntig ismert beszéd, s nem is éppen legértékesebb ismeretsegrünkből való.

A *Magyar Írás* kiadványai közt egy fordítás is akad. Ez is a szerkesztő, Raith Tivadar munkája. R. M. *Rilke* rapszódikus, balladás szabadversét ültette át, amelyben a költő tizenhetedik századbéli őseinek állított emléket. A Rilke-ös Magyarországon halt lovagi és hősi halált, s ennyiben a műnek hungaricum-érdekessége is van. Le is fordították már Raith előtt is, hanem azért nem végzett ő sem kárba vesztett munkát: tolmácsolása hű is és alakilag is érdekes. Rilke jellegzetes századvégi, dekadens költő, az expresszionizmussal semmi közössége sincs, tetőtől-talpig formalista. És az „expresszív“ Raith is formai oldalán forta meg a maga feladatát: a virtuózt nem csekély virtuóztatással szólaltatja meg. A sorok közepébe rejtett rímei nagy raffinement-nal csendülnek ki.

Könyve címlapján *kornét*-nak nevezi Rilke Kristófot. Ez — úgy gondolom — magyar fordításban helytelen szó; valami Kazinczy-korabeli szenvelgő íze van. *Zászlótar-*

tót mondjunk inkább, vagy, ha ebben nem éreznők eléggé a régiesség színezetét, forduljunk ahhoz a névhez, amelynek nyelvünkön is megvan a múltja, és írjunk *kornétást*.

Rédey Tivadar.

Szépirodalom Petőfi körül. (Nadler István: Diadalmas Petőfi. Surányi Ernő: Petőfi és egyéb költemények.) A nagy évforduló áldozatözönében egyre-másra tünedeznek föl azok a kisebb kiadványok, melyek az alkalmiság jogcímén kérnek helyet a maguk szerény koszorúi számára. Kortörténetileg jellemző rájuk, hogy a centenáriumot nem egyszer az irredenta-mozgalom javára is értékesíteni óhajtják. Nadler István hat képre oszló színműve, előszava szerint, nem is vágyik költői babérokra, csupán az a törekvése, hogy Petőfi örökértékű érzelmeit és gondolatait az említett cél érdekében, főképp a diákság körében elmélyíteni segítsen. Tekintve, hogy ez illő keretben és tapintattal történik, a kis mű (melynek jövendelme az esztetgomi érseki tanítónőképző intézet könyvtára fejlesztésére van szánva) nyugodt lélekkel ajánlható az érdekeltek körök figyelmébe. — Surányi Ernő füzetében az emlékezés ünnepi kifejezését szintén a jelenre való utalás időszzerűsége hatja át. Ez a hangulat mélyül aztán tovább a következő ciklus („Bilincsből“) darabjain. A napjaink szomorúságától fátyolozott, de a jövőben dacos elszántsággal bízó költemények formailag nem elcsépeltek. Feltűnő azonban, hogy a verselés kedvéért olykor az értelem rovására is kacerkodnak a modern titánkodással. A „Tüzek“ és az „Egyedül“ versesoport igénytelen közvetlenségével élményszerű indítékot sejtet: itt-ott azonban még észrevehető az alakító-készség fejletlensége. *A. B.*

Katholikus hitbuzgalmi munkák. (Marcell Mihály: Krisztus Urunk nyomdokain. — Démurger: Élet-célunk. Franciából fordította: Leopold Antal. — Zulawszki Andor: Anyák a Mester lábánál.) — A gyakorlati katolikus hitéletet szolgáló újabb könyveken erősen szembe-tűnő vonás az, hogy egyre gondozottabb és választékosabb irodalmi formában jelennek meg. Főleg probléma-beállítás, a nyelv-újszerű